

Кампаненты сістэмы навучання...

DOI: 10.32612/uw.bmz.2020.4.pp.5-12

Ганна Валочка

Нацыянальны інстытут адукацыі (Беларусь)

Цяньцзінскі ўніверсітэт замежных моў (Кітай)

e-mail: h.valochka@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8646-4476>

Кампаненты сістэмы навучання беларускай мове як замежнай

Рэзюмэ

У артыкуле раскрываюцца паняцці *сістэма* і *сістэмны падыход*, *сістэма навучання* як базісная катэгорыя методыкі. Характарызуюцца асноўныя кампаненты сістэмы навучання беларускай мове як замежнай: метадалагічны (падыходы да навучання), мэтавы (узроўневыя мэты і задачы навучання), зместавы (прадметны і працэсуальны змест навучання), працэсуальны (прынцыпы, метады і прыёмы, тэхналогіі, арганізацыйныя формы, сродкі навучання), дыягнастычны (кантрольна-вымяральныя матэрыялы) кампаненты, якія выступаюць у якасці самастойных катэгорый і як узаемазвязаныя і ўзаемаабумоўленыя элементы метадычнай сістэмы, што характарызуецца цэласнасцю і адначасова самастойнасцю асобных кампанентаў.

Ключавыя словы: сістэма навучання, падыход, мэта, прынцып, арганізацыйныя формы, сродкі навучання.

The Main Components of the Learning System of Belarusian as a Foreign Language

Abstract

The article explores the concepts of *system* and *system approach*, as well as the *learning system* as a basic methodological category. The main components of the system for teaching Belarusian as a foreign language are characterized as methodological (approaches

to learning), target (level goals and objectives of learning), content (subject and procedural content of learning), procedural (principles, methods and techniques, technologies, organizational forms, teaching aids), diagnostic (control and measuring materials). These components act both as independent categories and as interconnected and interdependent elements of the methodological system, characterized by its integrity and, at the same time, the independence of its individual components.

Keywords: Learning System, Approach, Purpose, Principle, Organizational Forms, Teaching Aids.

Сістэма ўяўляе сабой “сукупнасць элементаў, якія знаходзяцца ў адносінах і сувязях адзін з адным і ўтвараюць пэўную цэласнасць, адзінства” [Шукин 2008: 300]. Элементы, якія ўваходзяць у сістэму, складаюць цэласнае ўтварэнне і могуць разглядацца як падсістэмы ў адносінах да сістэмы ў цэлым.

У аснове *сістэмнага падыходу* як метаду навуковага пазнання ляжыць разгляд аб’ектаў як сістэм, што падразумявае наяўнасць усеагульнай сувязі і абумоўленасці ўсіх з’яў рэчаіснасці і пазнання, іх сістэмны характар. Названы падыход прадугледжвае аналіз аб’екта як мноства

Ганна Валочка

элементаў, узаемасувязь якіх абумоўлівае яго цэласнасць. У педагогіцы і метадыцы паняцце сістэмы выкарыстоўваецца ў сувязі з распрацоўкай сістэм навучання і выхавання. Сістэмны падыход з’яўляецца тэарэтычнай і метадалагічнай асновай абгрунтавання і распрацоўкі сістэмы навучання мове.

Пад *сістэмай навучання* звычайна разумеюцца сукупнасць асноўных кампанентаў адукацыйнага працэсу, якія вызначаюць адбор зместу навучання, формы яго падачы і спосабы арганізацыі, метады і сродкі навучання. З пазіцыі сістэмнага падыходу ў метадыцы выкладання моў традыцыйна выдзяляюцца наступныя кампаненты сістэмы навучання: *падыходы да навучання, мэты і задачы, змест, працэс, прынцыпы, метады, сродкі, арганізацыйныя формы навучання*.

Усе кампаненты сістэмы навучання знаходзяцца паміж сабой у пэўнай іерархічнай залежнасці, аднак дамінуючая роля ўнутры сістэмы належыць мэтам навучання, якія ўплываюць на адбор зместу, вызначэнне прынцыпаў, метадаў і прыёмаў, арганізацыйных форм і сродкаў навучання.

Істотнымі прыметамі сістэмы навучання мове лічацца:

функцыянальнасць (здольнасць рэалізацыі сістэмы ў працэсе навучання пад уплывам пастаўленай мэты);

складанасць (сістэма складаецца з многіх кампанентаў (падсістэм), якія ў працэсе навучання ўступаюць у пэўныя адносіны адзін з адным і асяроддзем як цэласныя ўтварэнні, што знаходзяцца ў пэўнай іерархічнай залежнасці);

адкрытасць (знаходзячыся ў стане пастаяннага развіцця, сістэма навучання адчувае ўплыў з боку асяроддзя і гатовая ўключыць у свой склад новыя кампаненты, якія перадаюць дасягненні ў развіцці як самой метадыкі, так і сумежных з ёю дысцыплін) [Шукин 2018: 113].

Сістэма навучання характарызуецца цэласнасцю і адначасова самастойнасцю асобных яе кампанентаў, якія выступаюць у якасці самастойных катэгорый і як узаемазвязаныя і ўзаемаабумоўленыя элементы метадычнай сістэмы.

Адной з базісных катэгорый любой метадыкі з’яўляецца *падыход да навучання*, які “ўяўляе сабой пункт погляду на сутнасць прадмета, якому трэба вучыць, выступае як самая агульная метадалагічная аснова даследавання ў канкрэтнай галіне ведаў” [Шукин 2008]. У лінгваметадыцы падыход вызначае стратэгію навучання мове і маўленню і рэалізуецца ў кампанентах сістэмы навучання – мэтах, задачах, прынцыпах, змесце, метадах і прыёмах, арганізацыйных формах навучання.

У адносінах да метадыкі навучання беларускай мове як замежнай істотнае значэнне мае дзейнасць падыход, які атрымаў сваю інтэрпрэтацыю ў межах розных падыходаў:

асобна-дзейнасца, які ўлічвае, што ў цэнтры навучання знаходзіцца сам навучэнец – яго матывы, мэты, індывідуальныя асаблівасці, непаўторны псіхалагічны склад;

камунікатыўна-дзейнасца, які арыентуе на навучанне маўленчым зносінам, выкарыстанне мовы з мэтай абмену думкамі. Яго мэта – фарміраванне і развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі (здольнасці і гатоўнасці навучэнцаў да маўленчых зносінаў);

кампетэнтнасць падыход, які патрабуе перарыентавацца з пазіцыі “ведаць, каб памятаць” на пазіцыю “ведаць, каб умець і дзейнічаць”, калі мае значэнне не сума засвоеных ведаў, а здольнасць чалавека дзейнічаць у разнастайных сітуацыях.

Нельга абысці ўвагай і інавацыйныя падыходы ў сучаснай моўнай адукацыі, якія грунтуюцца на электронных, лічбавых і тэлекамунікатыўных тэхналогіях і з’явіліся “аб’ектыўнымі перадумовамі распрацоўкі электроннай лінгвадыдактыкі – новай навуковай галіны і вучэбнай дысцыпліны, якая вывучае заканамернасці, асноўныя кампаненты зместу і арганізацыі працэсу засваення мовы і фарміравання камунікатыўна-маўленчай кампетэнцыі з дапамогай электронных сродкаў навучання” [Гарцов 2009].

Асаблівае значэнне для сістэмы навучання БМЗ маюць “асноўныя метадычныя падыходы: тэарэтычны (сістэмна-структурны, моўны), практычнаінтуіцыйны (маўленчы),

Кампаненты сістэмы навучання...

кагнітыўна-камунікатыўны (канцэптуальны), сацыякультурны (лінгвакультурны), навучанне міжкультурнай камунікацыі” [Сямешка 2018: 73], якія ў сукупнасці накіраваны на дасягненне мэты навучання БМЗ – авалоданне замежнымі навучэнцамі камунікацыяй на беларускай мове, а праз мову – культурай беларускага народа.

Мэты навучання непасрэдна ўплываюць на змест вучэбнага матэрыялу, на выбар метадаў і сродкаў навучання і ў цэлым на ўвесь адукацыйны працэс.

У якасці *агульнай / стратэгічнай мэты* навучання стандарт беларускай мовы як замежнай арыентуе на авалоданне замежнымі навучэнцамі камунікацыяй на беларускай мове, развіццё і ўдасканаленне камунікатыўнай кампетэнцыі (у аб’ёме, вызначаным патрабаваннямі да канкрэтнага ўзроўню валодання мовай) праз яе структурныя складнікі – веды, маўленчыя навыкі, уменні, стратэгіі і тактыкі маўленчых паводзін, моўныя (лінгвістычныя, сацыялінгвістычныя, прагматычныя) складнікі кампетэнцыі, пэўныя краізназнаўчыя звесткі і культурныя сэнсы інфармацыі, неабходныя для эфектыўнага ўзаемадзеяння з носьбітамі беларускай мовы, падтрыманне інтэлектуальнай і творчай здольнасці навучэнцаў, удасканаленне навыкаў самастойнага вырашэння камунікатыўных задач і інтэнцыі у розных сітуацыях і паспяховай самарэалізацыі ў беларускамоўным асяроддзі.

Канкрэтныя мэты навучання звязаны з фарміраваннем канкрэтных маўленчых навыкаў і ўменняў (прадуктыўных: *вуснае і пісьмовае маўленне*, і рэцэптыўных: *слуханне і чытанне*), ведаў падсістэм мовы (фанетыка, лексіка, граматычная і правапісная карэктнасць), а таксама на развіццё навыкаў, неабходных для аналізу і інтэрпрэтацыі тэкстаў беларускай культуры.

У адпаведнасці са стандартам у якасці *задач навучання*, якія з’яўляюцца аб’ектыўным адлюстраваннем мэтаў у прымяненні да канкрэтнага ўзроўню валодання мовай ці ў адносінах да складнікаў кампетэнцыі, выступаюць *прадметныя, моўныя, маўленчыя, сацыякультурныя, кагнітыўныя* веды, навыкі, уменні.

Змест навучання азначае сукупнасць таго, што навучэнец павінен асвоіць у працэсе навучання. У стандарце беларускай мовы як за-

межнай вылучаюцца *прадметны і працэсуальны* аспекты зместу.

У *прадметны аспект* зместу ўваходзяць:

1. Моўны матэрыял (фанетычны, лексічны, граматычны); маўленчы матэрыял (выказванні рознай працягласці).
2. Кантэкстуальныя веды: сферы, сітуацыі камунікацыі, тэмы, тэксты.
3. Сацыякультурныя, сацыялінгвістычныя (краізназнаўчыя, лінгвакультурныя) веды.
4. Камунікатыўныя задачы, мэты, інтэнцыі.

Працэсуальны аспект зместу ўключае навыкі і ўменні ажыццяўлення міжкультурнай камунікацыі ў вуснай і пісьмовай формах: 1) навыкі карыстання моўным і маўленчым матэрыялам; 2) уменні аўдыяваць, чытаць, гаварыць, пісаць, перакладаць; 3) прагматычныя навыкі і ўменні; 4) стратэгічныя навыкі і ўменні: кагнітыўныя, арганізацыйныя, кампенсаторныя [гл. таксама: Сямешка 2016].

Такім чынам, *прадметны аспект* зместу суадносіцца з канкрэтнымі *ведамі* (вучэбны матэрыял), а *працэсуальны* – з *навыкамі і ўменнямі* выкарыстоўваць набытыя веды ў канкрэтных сітуацыях маўленчых зносін.

Прадметны і працэсуальны аспекты ў сваёй сукупнасці забяспечваюць фарміраванне здольнасці карыстацца беларускай мовай як сродкам міжкультурных зносін (у аб’ёме, вызначаным патрабаваннямі да канкрэтнага ўзроўню валодання мовай).

Прынцып навучання – адна з базісных катэгорый метадыкі, з пазіцыяй якой “вызначаюцца патрабаванні да сістэмы навучання ў цэлым і яе асобных кампанентаў” [Щукин 2018: 262]. Прынцыпы, якімі варта кіравацца ў навучанні БМЗ, уяўляюць сабой сістэму агульнадыдактычных, псіхалагічных, лінгвістычных і метадычных складнікаў. Прынцыпы навучання ўзаемазвязаны і ўзаемаабумоўлены, складаюць сістэму, якая забяспечвае паспяховасць адукацыйнага працэсу ў цэлым.

Асноўным прынцыпам у сістэме навучання БМЗ з’яўляецца *прынцып свядомасці навучання*,

Ганна Валочка

які прадугледжвае свядомы ўдзел навучэнцаў у адукацыйным працэсе, свядомае асэнсаванне моўных фактаў, разуменне правіл фанетыкі, лексікі, граматыкі, свядомае канструяванне словазлучэнняў і сказаў спачатку па ўзоры, а потым без апоры на маўленчыя ўзоры. Толькі свядомае авалоданне моўным матэрыялам садзейнічае фарміраванню маўленчых навыкаў і ўменняў, актывізуе маўленчую дзейнасць, садзейнічае камунікатыўнай накіраванасці працэсу навучання. Гэты прынцып у метадычнай літаратуры вызначаецца як дыдактычны (прынцып свядомасці), некаторыя даследчыкі адносяць яго да метадычных (прынцып свядомай сістэматызацыі моўнага матэрыялу [Леонтьев (рэд.) 1988: 22]).

З лінгвістычных прынцыпаў у сістэме навучання БМЗ асобае месца належыць *функцыянальнаму* прынцыпу (прадугледжвае вывучэнне адзінак мовы з улікам іх функцый і ўзаемадзеяння ў маўленні, засваенне граматычных форм і структур у розных маўленчых сітуацыях).

Асаблівую значнасць для сістэмы навучання БМЗ маюць *метадычныя прынцыпы*, сярод якіх асноўнае месца належыць *прынцыпу камунікатыўнасці* (камунікатыўнай скіраванасці адукацыйнага працэсу). Камунікатыўнасць патрабуе, каб, незалежна ад узроўню валодання мовай, навучэнцы ўвесь час былі ўключаны ў вусную і пісьмовую камунікацыю. Прынцып камунікатыўнасці цесна звязаны з прынцыпам *узаемазвязанага (комплекснага) навучання відам маўленчай дзейнасці*, які прадугледжвае навучанне мове з “адначасовым фарміраваннем чатырох відаў маўленчай дзейнасці (аўдыявання, гаварэння, чытання, пісьма) у межах іх пэўных паслядоўна-часовых суадносін на аснове агульнага моўнага матэрыялу і з дапамогай спецыяльных практыкаванняў” [Зимняя, Неманова, Петропавлова 1986: 37], а таксама з *прынцыпам сітуацыйна-тэматычнай арганізацыі* навучання (мае на ўвазе такую арганізацыю адукацыйнага працэсу, пры якім увядзенне і замацаванне вучэбнага матэрыялу адбываецца з выкарыстаннем пэўных тэм і сітуацый маўленчых зносін).

Спецыяльнае месца ў сістэме навучання БМЗ займае *прынцып уліку роднай мовы і культуры навучэнцаў*, які прадугледжвае рацыянальнае выкарыстанне роднай мовы (або мовы-пасрэд-

ніцы), што, з аднаго боку, дапамагае пераносу сфарміраваных у роднай мове маўленчых навыкаў на падобныя ці аднолькавыя з’явы ў замежнай і роднай мове, а з другога, – дазваляе папярэдзіць такі перанос пры разыходжанні паміж з’явамі дзвюх моў. Гэты прынцып таксама арыентуе і на ўлік роднай культуры навучэнца, што мае немалаважнае значэнне пры арганізацыі адукацыйнага працэсу ў замежнай аўдыторыі. Асобнай увагі пры навучанні БМЗ патрабуюць *прынцыпы сацыякультурнай накіраванасці адукацыйнага працэсу і міжкультурнай камунікацыі*, якія выходзяць за межы традыцыйных метадычных прынцыпаў, бо вызначаюць светапоглядную накіраванасць адукацыйнага працэсу і абаліраюцца на сумеснае вывучэнне мовы і культуры (“мова праз культуру” і “культура праз мову”), што спрыяе не толькі фарміраванню культуры асобы навучэнцаў, але і набыццю неабходных навыкаў і ўменняў для зносін з прадстаўнікамі іншамоўнай культуры.

Немалаважным кампанентам сістэмы навучання БМЗ выступае *метада*, які “рэалізуе мэты і задачы навучання замежнай мове і вызначае шляхі і спосабы дасягнення мэты” [Леонтьев (рэд.) 1988: 35]).

Шматлікія метады навучання, сярод якіх выдзяляюцца агульнадыдактычныя і прыватна-метадычныя, накіраваны на дасягненне пэўнай мэты, абаліраюцца на лінгвістычныя, псіхалагічныя, дыдактычныя канцэпцыі і рэалізуюцца праз канкрэтныя прыёмы навучання. Пры гэтым метады нярэдка трансфармуюцца ці атрымліваюць новыя мадыфікацыі пад уплывам інфармацыйных тэхналогій і тэхнічных інавацый, а таксама ў сувязі з развіццём сумежных з метадыкай навук (псіхалогія, лінгвістыка, педагогіка, псіхалінгвістыка) ці пераарыентацыяй мэтай навучання.

Сярод вялікай колькасці метадаў найбольшую цікавасць для сістэмы навучання БМЗ маюць разнастайныя *варыянты камунікатыўнага і інтэнсіўнага метадаў*, якія накіраваны на практычнае авалоданне мовай у розных сітуацыях зносін пры ўзаемазвязаным вывучэнні мовы і культуры ў адукацыйным працэсе. Камунікатыўныя метады навучання заснаваны на максімальным уключэнні навучэнцаў у маўленчыя зносіны на вывучаемай мове. Як адзначаў Я.І.

Кампаненты сістэмы навучання...

Пасаў, “навучанне павінна быць арганізавана так, каб на асноўных сваіх якасцях, рысах яно было падобна да працэсу маўленчых зносін” [Пасов 1985: 36]. Апошнім часам усё больш папярэаецца выкарыстанне інтэнсіўных метадаў навучання ў сувязі з развіццём інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій, а таксама за кошт актывізацыі псіхалагічных магчымасцей асобы навучэнца (мета актывізацыі, рытмапедыя, гіпапедыя і інш.).

Да сучасных метадаў, якія варта ўключыць у сістэму навучання БМЗ, можна аднесці наступныя: камунікацыйныя метады (case study, story line); інтэрактыўныя метады; інтэнсіўныя метады; гульнявыя метады і інш., якія адпавядаюць сучасным мэтам навучання мовам як замежным (ажыццяўленне камунікацыі з улікам маўленчай сітуацыі).

Адукацыйныя тэхналогіі з’яўляюцца арганізацыйна-метадычным інструментарыем педагогічнага працэсу і ўяўляюць сабой сукупнасць псіхалага-педагогічных устаноў, якія вызначаюць спецыяльны набор і кампануюку форм, метадаў, спосабаў, прыёмаў навучання, выхваўчых сродкаў [Лихачев 1999].

З вялікай колькасці адукацыйных тэхналогій для сістэмы навучання БМЗ найбольшую цікавасць уяўляюць наступныя:

асобна арыентаваныя тэхналогіі (напрыклад, педагогіка супрацоўніцтва), у аснове якіх ляжыць гуманістычнае стаўленне да асобы навучэнца, пры гэтым забяспечваецца максімальная магчымасць самарэалізацыі і засваення новых ведаў, уменняў і навыкаў у адпаведнасці з індывідуальнасцю навучэнца і яго адукацыйнымі запытамі;

тэхналогіі, накіраваныя на актывізацыю і інтэнсіфікацыю вучэбнай дзейнасці, якія выкарыстоўваюць прыёмы, сродкі і метады навучання, што садзейнічаюць фарміраванню цікавасці, высокай ступені матывацыі, усвядомленага падыходу да навучання, у выніку чаго дасягаецца значнае павышэнне актыўнасці навучэнцаў, а таксама ўзроўню іх ведаў, навыкаў і ўменняў (*гульнявыя тэхналогіі; тэхналогія праблемнага навучання, тэхналогія з’рыстычнага навучання* (А.В. Хугарскі), *інфармацыйна-камунікацыйныя тэхналогіі* і інш.);

інтэрактыўныя тэхналогіі, якія дазваляюць вучыцца ўзаемадзеінічаць (інтэрактыўнае навучанне заснавана на ўзаемадзеянні навучэнцаў і педагога), што аказвае станоўчы ўплыў на развіццё камунікацыйных навыкаў, уменняў працаваць у камандзе, выпрацоўвае здольнасць да ўзаемадзеяння і камунікацыі;

інтэграваныя тэхналогіі (напрыклад, *тэхналогія змешанага навучання* (“Blended Learning”), якая прадугледжвае спалучэнне тэхналогій традыцыйнай аўдыторнай сістэмы і тэхналогій электроннага навучання, заснаваных на новых дыдактычных магчымасцях ІКТ і іншых сучасных сродкаў навучання).

Да кампанентаў сістэмы навучання БМЗ адносяцца і *арганізацыйныя формы навучання*, пад якімі падразумяваецца сумесная дзейнасць выкладчыка і навучэнцаў, што ажыццяўляецца ва ўстаноўленым парадку і пэўным рэжыме. Арганізацыйныя формы рэгламентуюць суадносінны індывідуальнага і калектыўнага ў навучанні, ступень актыўнасці навучэнцаў у пазнавальнай дзейнасці і выкладчыка ў напрамку такой дзейнасці [Шукин 2008].

Прызначэнне арганізацыйных формаў – найбольш эфектыўна адаптаваць адукацыйны працэс да рэальных умоў.

У залежнасці ад базісных формаў арганізацыі навучання (індывідуальна-апасродкаванай, парнай, групавой і калектыўнай) у тэарэтычнай (у адрозненне ад эмпірычнай) тыпалогіі выдзяляюцца індывідуальныя, групавыя і калектыўныя формы. На аснове гэтых агульных форм арганізацыі навучання выдзяляюцца канкрэтныя формы, характэрныя для сістэмы навучання БМЗ: аўдыторныя практычныя заняткі, пазааўдыторныя заняткі, лабараторныя заняткі, лекцыя, семінар, кансультацыя, калёквіум, залік, экзамен (у тым ліку тэставы) і інш.

Непасрэднае навучанне БМЗ рэалізуецца ў выглядзе групавой або індывідуальнай формы. Групавая форма мае месца ў межах лекцыйнай сістэмы заняткаў, калі ўвядзенне, замацаванне і актывізацыя вучэбнай інфармацыі адбываюцца шляхам узаемадзеяння выкладчыка з навучэнцамі. Індывідуальная форма навучання рэалізуецца пры працы з кожным навучэнцам па індывідуальным плане ў тых выпадках, калі

Ганна Валочка

навукоўцы ці выкладчыкі прыязджаюць у Беларусь з мэтай вывучэння беларускай мовы або ўдасканалення маўлення для сваёй прафесійнай навуковай ці перакладчыцкай дзейнасці. Індывідуальная форма навучання атрымлівае ўсё большае пашырэнне з укараненнем у працэс навучання інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій. Гэта форма рэалізуецца і праз дыстанцыйнае навучанне, якое з’яўляецца адной з форм апасродкаванага навучання (без асабістага кантакту выкладчыка і навучэнца, праз пісьмовую форму маўлення ці сродкі, якія яго замяняюць). Прыкладам апасродкаванага навучання БМЗ можа выступаць і самастойная індывідуальная форма арганізацыі вучэбнай працы з падручнікам, вучэбнай і метадычнай літаратурай, крыніцамі інфармацыі (даведнікі, слоўнікі, энцыклапедыі, хрэстаматы і г.д.), напісанне водгукаў, эсэ, рэфератаў, дакладаў.

Парная і групавая форма работы найбольш мэтазгодная пры непасрэдным навучанні БМЗ з мэтай фарміравання навыкаў вуснага маўлення замежных навучэнцаў. Праца ў малых групах (асабліва на ўзроўнях В і С) садзейнічае развіццю навыкаў зносін і ўзаемадзеяння ў групе: уменняў устанаўліваць кантакт, фармуляваць і даносіць да іншых сваё меркаванне (камунікацыя); навыкаў комплекснай ацэнкі сітуацыі ці праблемы і яе эфектыўнага вырашэння (крэатыўнасць); уменняў працаваць у камандзе дзеля дасягнення мэты (кааперацыя); ацэньваць інфармацыю і адбіраць яе для прыняцця правільнага рашэння (крытычнае мысленне) – так званыя навыкі з “сістэмы 4К” (FoursCs).

Яшчэ адзін кампанент сістэмы навучання БМЗ – *сродкі навучання* – з’яўляецца своеасаблівым сувязным звяном паміж навучэнцам і выкладчыкам і разам з метадамі і арганізацыйнымі формамі накіраваны на паспяховую рэалізацыю мэтай навучання.

Паводле прызначэння сродкі навучання БМЗ падзяляюцца на вучэбныя выданні *для навучэнцаў*, і нарматыўныя, вучэбна-метадычныя – *для выкладчыка*, а таксама выданні, прызначаныя і *для выкладчыка*, і *для навучэнца*.

Паводле функцый сродкі навучання БМЗ складаюцца з *асноўнага* і *дадатковага кампанентаў*.

Функцыя асноўнага кампанента – забяспечыць засваенне абавязковага мінімуму зместу навучання БМЗ у адпаведнасці з патрабаваннямі адукацыйнага стандарта. Функцыя дадатковага кампанента – дапаможная: забяспечыць дыферэнцыяцыю навучання, актывізацыю вучэбна-пазнавальнай дзейнасці навучэнцаў і эфектыўную навучальную дзейнасць педагога.

Спецыфіка сучаснай адукацыі, арыентаванай на масавае выкарыстанне інфармацыйна-камунікацыйных сродкаў у навучанні, вымагае распрацоўкі і ўкаранення ў працэс навучання БМЗ электронных сродкаў навучання, якія надаюць моўнай адукацыі “інтэрактыўнасць, мультымедычнасць, гіпермедычнасць, мабільнасць, шматфункцыянальнасць, варыятыўнасць, даступнасць (у тым ліку дыстанцыйную) і іншыя ўласцівасці” [Гарцов 2009]. Праблема распрацоўкі электронных сродкаў навучання БМЗ, якія функцыянавалі б ва ўсіх тыпах лічбавых носбітаў інфармацыі, вырашаецца самімі выкладчыкамі і не мае шырокага распаўсюджвання. Таму распрацоўка электронных падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў, трэнажораў, тэставых практыкумаў, слоўнікаў, даведнікаў і г.д., якія ўяўляць сабой сукупнасць графічнай, тэкставай, лічбавай, маўленчай, музычнай, відэа-, фота- і іншай інфармацыі і забяспечваюць творчае і актыўнае авалоданне берускамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыяй, з’яўляецца актуальнай для сістэмы навучання БМЗ.

Нягледзячы на прыярытэтнасць у сучасным адукацыйным асяроддзі распрацоўкі электронных сродкаў навучання, для сістэмы навучання БМЗ актуальнай застаецца і распрацоўка традыцыйных сродкаў, якія б адпавядалі розным узроўням валодання мовай і стандартам узроўняў беларускамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі. Менавіта такія сродкі навучання плануецца падрыхтаваць у межах выканання навукова-даследчай работы “Распрацаваць навукова-метадычныя асновы выкладання беларускай мовы як замежнай у аспекце ўзроўневай канцэпцыі валодання мовай” дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы” на 2021 – 2025 гады (падпраграма “Адукацыя”):

тэксты для чытання, аўдыяматэрыялы, сі-

Кампаненты сістэмы навучання...

туацыйныя дыялогі, дыдактычныя сацыяльна-ролевыя гульні і інш. матэрыялы для авалодання відамі маўленчай дзейнасці (чытаннем, аўдыяваннем, гаварэннем, пісьмом) і стратэгіямі камунікатыўна-маўленчых паводзін у адпаведнасці з узроўнямі валодання БМЗ;

дыдактычныя матэрыялы для фарміравання рэцэптыўных і прадуктыўных моўных уменняў і навыкаў на розных узроўнях валодання БМЗ;

дыягнастычныя матэрыялы (тэсты і заданні розных узроўняў складанасці ў адпаведнасці з узроўнямі кампетэнцыі навучэнцаў).

Дыягнастычны кампанент з’яўляецца неад’емнай часткай любой педагагічнай дзейнасці. Пры навучанні мове як замежнай гэта “дазваляе ацаніць дзейнасць замежных навучэнцаў у адукацыйным працэсе, абгрунтавана паказаць, як рэалізуюцца мэты і задачы педагагічнага працэсу, а таксама вызначыць ступень эфектыўнасці тэхналогій навучання і, у выпадку неабходнасці, змяніць іх з мэтай удасканалення і аптымізацыі, своечасова ўносіць патрэбныя карэктывы і стымуляваць навучэнцаў да паспяховага авалодання асновамі мовы” [Бохонная, Шерина 2015: 615]. Разнастайныя рознаўзроўневыя дыягнастычныя і кантрольна-вымяральныя матэрыялы даюць магчымасць на дзяржаўным узроўні ажыццяўляць стандартызаваны кантроль за дасягненнямі замежных грамадзян у вывучэнні беларускай мовы.

Для сістэмы навучання БМЗ найбольшую цікаваць уяўляюць так званыя педагагічныя тэсты (тэсты дасягненняў, тэсты паспяховасці і інш.), накіраваныя на праверку ведаў, сфарміраванасці навыкаў і ўменняў у пэўнай катэгорыі навучэнцаў. Для выніковай дыягностыкі якасці навучання БМЗ выкарыстоўваюцца тэсты, суадносныя з сістэмай узроўняў валодання мовай. З гэтай мэтай выкарыстоўваюцца камунікатыўныя тэсты, пад якімі разумеецца “лінгвадыдактычны тэст, створаны на камунікатыўна значным матэрыяле, які вымярае ступень сфарміраванасці камунікатыўнай кампетэнцыі падспытнага і дазваляе ацаніць эфектыўнасць рашэння задач камунікавання і моўную правільнасць выказвання” [Лаврова 1999: 13].

У межах выканання навукова-даследчай

работы “Распрацоўка Дзяржаўнага адукацыйнага стандарта і тыповых тэстаў па беларускай і рускай мовах як замежных” дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства” на 2016–2020 гг. (падпраграма “Адукацыя”) падрыхтаваны тыповыя вучэбна-трэніровачныя тэсты, якія маюць аднолькавую структуру і прадстаўлены пяццю субтэстамі («Лексіка. Граматыка», «Чытанне», «Пісьмо», «Аўдзіраванне», «Гаварэнне»). Асноўнай мэтай тэстаў з’яўляецца вымярэнне складнікаў беларускамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі пры дапамозе сістэмы тэставых заданняў, накіраваных на вызначэнне ўзроўню валодання беларускай мовай як замежнай з дапамогай спецыяльнай матрыцы, ці шкалы вынікаў, а таксама выяўленне камунікатыўных навыкаў і ўменняў, сфарміраваных у выніку авалодання беларускай мовай на узроўнях, якія “адрозніваюцца аб’ёмам моўнага (лексіка-граматычнага) і камунікатыўнага матэрыялу, прадугледжваюць валоданне мовай для вырашэння мінімальнай колькасці камунікатыўных задач у стандартных побытавых сітуацыях, сітуацыях вучэбнага, агульнакультурнага характару” [Сямешка і інш. 2019: 3].

Такім чынам, усе кампаненты сістэмы навучання БМЗ, з аднаго боку, выступаюць у якасці самастойных катэгорый, а з другога – з’яўляюцца ўзаемазвязанымі і ўзаемаабумоўленымі элементамі цэласнай метадычнай сістэмы. Мэты і задачы перадаюць канчатковы вынік навучання і шляхі яго дасягнення: дзеля чаго і навошта вучыць? Падыходы вызначаюць агульную стратэгію навучання. Прынцыпы і метады дазваляюць адказаць на пытанні: як вучыць і чым пры гэтым кіравацца? Сродкі навучання даюць падставы вырашыць, з дапамогай чаго вучыць, а арганізацыйныя формы дыктуюць аптымальныя ўмовы навучання: дзе і калі вучыць? З дапамогай адукацыйных тэхналогій ажыццяўляецца працэс навучання, пра якасць якога дазваляе меркаваць кантроль. Дамінуючая роля ў сістэме навучання належыць мэтам і задачам.

Любая сістэма навучання заўсёды функцыянуе на пэўным сацыяльным і культурным фоне, які аказвае на яе вырашальнае ўздзеянне. Такого роду ўздзеянне могуць адчуваць як

Ганна Валочка

усе кампаненты ў цэлым, так і кожны паасобку. Пры гэтым удасканаленне метадыкі перш за ўсё павінна супадаваць з мэтамі навучання.

Літаратура

- Бохонная М., Шерина Е., 2015, Специфика проведения контролируемых мероприятий при обучении русскому языку как иностранному, “Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований”, № 5-4, с. 615-617 [Bohonnaâ M., Šerina E., 2015, Specifika provedeniâ kontroliruiših meropiâtij pri obučenii russkom, “Meždunarodnyj žurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovanij”, № 5-4, s. 615-617].
- Гарцов А., 2009, Электронная лингводидактика в системе инновационного языкового образования, Москва [Garcov A., 2009, Èlektronnaâ lingvodidaktika v sisteme innovacionnogo âzykovogoobrazovaniâ, Moskva].
- Зимняя И., Неманова Р., Петропавлова Л., 1986, Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности, “Русский язык за рубежом”, № 5, с. 56-62 [Zimnââ I., Nemanova R., Petropavlova L., 1986, Vzaimosvâzannoe obučenje vidam rečevoj deâtel'nosti, “Russkijâzyk za rubežom”, № 5, s. 56-62].
- Лаврова Н., 1999, Тестирование как средство измерения сформированности коммуникативной компетенции в русском языке как иностранном в сфере профессионального общения, Москва [Lavrova N., 1999, Testirovanie kak sredstvo izmereniâ sformirovannosti kommunikativnoj kompetencii v russkom âzyke kak inostrannom v sfereprofessional'noġ obšeniâ, Moskva].
- Леонтьев А. (ред.), 1988, Методика, Москва [Leont'ev A. (red.), 1988, Metodika, Moskva].
- Лихачев Б., 1999, Педагогика, Москва [Lihačev B., 1999, Pedagogika, Moskva].
- Пассов Е., 1985, Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению, Москва [Passov E., 1985, Kommunikativnyj metod obučenâ inoâzyčnomu govoreniû, Moskva].
- Сямешка Л., 2016, Кампаненты зместу навучання беларускай мове як замежнай у кантэксте сучаснай адукацыйнай парадыгмы, [u:] Мова-Літаратура-Культура: матэрыялы VIII Міжнар. навук. канф., Мінск, ч. 2, с. 201-204 [Sâmeška L., 2016, Kampanenty zместu navučannâ belaruskaj move âk zamežnaj u kantêksce sučasnaj adukacyjnaj paradygmy, [u:] Mova-Litaratura-Kul'tura: materyâly VIII Mižnar. navuk. kanf., Minsk, č. 2, s. 201-204].
- Сямешка Л., 2018, Праграма беларуская мова як замежная ў кантэксте сучаснай культурна-філасофскай інтэрпрэтацыі мовы і кампетэнтнаснай адукацыйнай парадыгмы, “Беларуская мова як замежная”, № 2, с. 66-76 [Sâmeška L., 2018, Pragrama belaruskâ mova âk zamežnââ ū kantêksce sučasnaj kul'turna-filasofskaġ intèrpretacyi movy i kompetèntnasnaj adukacyjnaj paradygmy, “Belaruskâ mova âk zamežnââ”, № 2, s. 6].
- Сямешка Л. і інш., 2019, Тэсты па беларускай мове як замежнай. Элементарны ўзровень (А1). Агульнае валоданне (з электронным дадаткам), Мінск [Sâmeška L. i inš., 2019, Tèsty pabelaruskaj move âk zamežnaj. Èlementarny ūzroven' (A1). Agul'nae valodanne (z èlektronnym dadatkam), Minsk].
- Щукин А., 2008, Лингводидактический энциклопедический словарь, Москва [Šukin A., 2008, Lingvodidaktičeskij ènciklopedičeskij slovar', Moskva].
- Щукин А., 2018, Методика преподавания русского языка как иностранного, Москва [Šukin A., 2018, Metodika prepodavaniâ russkogo âzyka kak inostrannogo, Moskva].